

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation

**THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
(2014–2022): HISTORICAL, POLITICAL,
CULTURAL-EDUCATIONAL, RELIGIOUS,
ECONOMIC, AND LEGAL ASPECTS**

Scientific monograph

Riga
Latvia
Baltija Publishing
2022

*Recommended for printing and distribution via Internet
by the Academic Council of Baltic Research Institute
of Transformation Economic Area Problems according
to the Minutes № 4 dated 31.05.2022*

EDITORIAL BOARD:

Bodak Valentyna Anatoliivna – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Rector, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University;

Pantiuk Mykola Pavlovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University;

Haliv Mykola Dmytrovych – Doctor of Pedagogical, Professor, Dean of the Faculty of History, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University;

Ilnytskyi Vasyl Ivanovych – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University;

Vikhliaiev Mykhailo Yuriiovych – Doctor of Law, Professor, Director, Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation.

The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 1436 p.

CONTENTS

ECONOMY, MANAGEMENT, TECHNOLOGY

Alekseyenko L. M., Tulai O. I., Alekseyenko M. D. MODERN TRENDS IN LABOR MIGRATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES.....	1
Antonenko V. M. SUSTAINABILITY AND SECURITY OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE – THE ECONOMIC COMPONENT OF ITS VICTORY.....	9
Barabash L.V. VECTORS OF HARMONIZATION OF THE TAX SYSTEM OF UKRAINE IN THE PRE-WAR, WAR AND POST-WAR.....	18
Barvinok N. V., Barvinok M. V. THE INFLUENCE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON TOURISM IN UKRAINE AND THE PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT IN THE FUTURE.....	24
Bohashko O. L. RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF INNOVATION ACTIVITIES OF ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	33
Vynnychuk R. O., Rubakha N. V. EXTERNAL MIGRATION IN UKRAINE AS A RESULT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 2014-2022: MIGRATION TRENDS, LEGAL REGULATION AND INTEGRITY.....	37
Vivchar O. I., Drakokhrust T. V., Shatarskyi A. SECURITY OF A COUNTRY'S PRIVATE MILITARY COMPANY: A NETWORK APPROACH TO ORGANIZATIONAL AND LEGAL CONTEXTS.....	47
Wozniak S. M., Demeshok O. O., Andriyanova N. M., Shpura M. I. ECONOMIC ASPECTS OF HYBRID WARFARE.....	51
Hulak O. V., Holovii L. V. WORLD FOOD CRISIS AS AN INDIRECT CONSEQUENCE THE WAR IN UKRAINE: ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS.....	64
Hurenko A. V. THE ROLE OF BUSINESS CONSULTING SUPPORT DURING THE MILITARY STATE IN UKRAINE.....	73
Danylina S. O. UKRAINE'S LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION AND MARTIAL STATUS.....	80
Dankevych V. Ye., Dankevych Ye. M., Naumchuk V. V. GLOBAL FOOD SECURITY: RISING PRICES AND THE DANGER OF FAMINE IN THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA.....	87
Dotsenko I. O. STRATEGIC MANAGEMENT OF ACTIVITIES OF UKRAINIAN BUSINESS ENTITIES UNDER CONDITIONS OF MARITIME.....	92
Zhuk O. S., Pashkuda T. V. MANAGEMENT OF WORK EFFICIENCY AT THE ENTERPRISE IN WAR CONDITIONS.....	97

Zapotichna R. A. AN OVERVIEW OF REASONS FOR THE EXODUS OF MULTINATIONAL BANKS AND CORPORATIONS FROM THE RUSSIAN MARKET OVER RUSSIA'S INVASION OF UKRAINE.....	103
Zayukov I. V. ASSESSMENT OF POTENTIAL ECONOMIC LOSSES OF HUMAN RESOURCES THROUGH MILITARY ACTION IN EASTERN UKRAINE.....	110
Ivanova V. V. STATE ECONOMIC POLICY AND CORPORATE PATRIOTISM IN STRATEGIC MANAGEMENT: WAR AND POSTWAR PERIOD.....	119
Kolisnychenko T. O. DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ELECTRONIC COMMERCE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	127
Kolisnychenko T. O. FRANCHISING IN RESTAURANT BUSINESS MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	137
Kolomiets P. V. TAX SECURITY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF REFORM OF FINANCIAL DECENTRALIZATION AND MILITARY REALITIES.....	143
Konstantynovskyi L. L. CHANGES OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF RETAIL ENTERPRISES AT THE BEGINNING OF RUSSIAN INVASION IN UKRAINE IN 2022	151
Kotsiurubenko G. M. ECONOMIC DIMENSIONS AND FEATURES OF THE FORMATION OF SOCIAL INEQUALITY IN THE CURRENT CONDITIONS OF FINANCIAL POLICY IN UKRAINE.....	160
Koshova S. P. SPACE INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF RUSSIA'S FULL- SCALE INVASION IN UKRAINE.....	172
Kulyk V. A., Dagmar Škodová Parmová RISK MANAGEMENT THROUGH THE PRISM OF UKRAINIAN ECONOMIC RECOVERY.....	181
Kushnirenko O. M., Gakhovych N. G. SECTORAL VECTORS OF UKRAINE'S POST-WAR RECOVERY.....	186
Lohvyn A. V. TAXATION DURING MARITIME: PROBLEM ISSUES.....	196
Makarenko N. O., Lyshenko M. O. FORMATION OF AGROLOGISTIC HUBS IN WAR-TERMS AS A MEANS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	204
Matviichuk L. O. TAX INSTRUMENTS OF ECONOMIC REGULATION IN MARTIAL LAW.....	211
Nebrat V. V., Kurbet O. P., Bodnarchuk T. L. EDUCATIONAL MOBILITY IN TIME OF WAR: RISKS OF HUMAN POTENTIAL'S LOSSES IN UKRAINE	218
Oleksenko L. V. ASPECTS OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT NATIONAL INNOVATION SYSTEM DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2022).....	224

Osipova A. A. ASPECTS OF IMPLEMENTATION OF STATE SUPPORT FOR AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE.....	239
Perehuda Yu. A. ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AND THE CONSEQUENCES OF OVERCOMING IT.....	244
Petrukha S. V., Petrukha N. M., Krupelnytska O. L. SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND TRIGGERS FOR THE GOVERNMENT FINANCE MODERNIZATION.....	252
Pozdnyakov Yu. V. METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DAMAGE VALUE ASSESSMENT IN INTERNATIONAL EVALUATION STANDARDS.....	264
Roik O. R., Pankiv N. Ye. TOURISM BUSINESS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: NEW CHALLENGES AND REALITIES.....	276
Riabinina N. O. BIFURCATION OF THE UKRAINIAN ECONOMY IS THE MOST IMPORTANT STRATEGY OF VICTORY.....	287
Semencha I. Ye., Ilchenko H. S. PAST, PRESENT, AND FUTURE DEVELOPMENT OF INVESTMENT IN UKRAINE.....	295
Sytnyk Yo. S. NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: TRENDS, CHALLENGES AND TASKS.....	301
Tkachuk N. M. FEATURES OF FINANCING DEFENSE OF UKRAINE EXPENDITURE.....	313
Tomilova-Yaremchuk N. O., Khomiak N. V., Krupa N. M. TAXATION OF PERSONAL INCOME IN UKRAINE DURING THE WAR.....	324
Tulush L. D., Leontovych S. P., Radchenko O. D. STATE REGULATION OF FINANCIAL SECURITY UNDER MILITARY CONDITIONS.....	331
Khoma I. B. THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF THE INFLUENCE OF FULL-SCALE WAR ON THE STATE OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES AND THE OCCURRENCE OF BUSINESS CONFLICTS.....	339
Khomutenko V. P., Khomutenko A. V. UNTARGETED USE OF BUDGET FUNDS IN THE CONDITIONS OF WAR CHALLENGES: PROBLEMS OF CONDUCTING FORENSIC EXPERTISE.....	350
Chaliuk Yu. O. GLOBAL SOCIO-ECONOMIC IMPLICATIONS OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR.....	357
Chernega O. M. DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF REPUTATIONAL MANAGEMENT OF A TOURIST DESTINATION IN WARTIME.....	365
Chekhovska M. M. UKRAINE IN THE LIGHT OF CHANGING THE WORLD ORDER.....	372
Shandrivska O. Ye. TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN TRANSPORT CARGO SYSTEM IN WAR CONDITIONS.....	378

Shatskaya Z. Ya. WAYS OF RESTORING ENTREPRENEURIAL STRUCTURES OF KEY SPHERES OF ECONOMY IN THE POST-WAR PERIOD.....	387
Yurynets Z. V., Yurynets R. V. ASSESSMENT OF PERSONNEL EDUCATIONAL COMPETENCIES ON THE PERFORMANCE OF HOTEL BUSINESS ACTIVITY AND PROJECT IMPLEMENTATION UNDER THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	397
Yaroshevych N. B., Kondrat I. Yu. ANALYSIS OF THE IMPACT OF RUSSIAN AGGRESSION ON THE FORMATION OF SOURCES OF BUDGETARY RESOURCES FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN UKRAINE.....	406

HISTORY

Artimyshyn P. I., Solar I. Ya. THE "NOVOROSIA" PROJECT IN THE CONTEXT OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	414
Benchuk V. O., Trofymovich V. V. HYBRID AGGRESSION OF RUSSIA AGAINST UKRAINE ON THE EXAMPLE OF DONETSK REGION (2014–2022).....	424
Bila S. Ya., Hrytsenko H. Z. RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: HISTORICAL CONCEPTS.....	434
Voloshko O. O. FALSIFICATION OF THE HISTORY OF UKRAINIAN STATEHOOD OF 1917–1922 AS ONE OF THE IDEOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION IN UKRAINE 2022.....	444
Hai-Nyzhnyk P. P. RUSSIAN-UKRAINIAN WAR – WAR FOR LIFE (2014–2022): PERIODIZATION.....	452
Hai-Nyzhnyk P. P. OCCUPATION AND ANNEXATION OF CRIMEA BY THE RUSSIAN FEDERATION IN 2014: AN ACT OF AGGRESSION, HISTORICAL AND LEGAL FALSIFICATION AND INTERNATIONAL CRIME.....	466
Hlibischuk M. V., Ilnytskyi V. I., Starka V. V. “UKRAINIANS AND RUSSIANS ARE ONE NATION”: INFLUENCE OF THE IDEOLOGY OF THE WHITE MOVEMENT OF THE SOUTHERN RUSSIA ON THE WORLDVIEW OF V. PUTIN.....	477
Horbachyk O. O., Kozii O. I. THE POSITION OF THE LEADING ASIAN COUNTRIES ON THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF 2022. ON THE EXAMPLE OF JAPAN, SOUTH KOREA AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA.....	484
Horiunova Ye. O. CRIMEA FRONT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014-2022).....	492
Gulyma O. P., Muravskiy O. I. «CRIMEA SPRING»: MILITARY AND POLITICAL AND INFORMATION ASPECTS OF THE RUSSIAN FEDERATION OCCUPATION OF THE PENINSULA.....	500
Kalishchuk O. M. UKRAINE AND LITHUANIA – LATVIA – ESTONIA: RUSSIAN CONTEXT.....	508
Kaliaiev A. O., Pidshybiakin S. V. DEBALTSEVE'S "CAULDRON" IN UKRAINIAN PUBLIC DISCOURSE.....	515

Kyrydon A. M., Troian S. S. THE CIVILIZATION WAR 2014-2022: THE NATIONAL LIBERATION WAR OF UKRAINE IN XXI CENTURY (theoretical discourse).....	523
Kostiuk O. A., Sheptytska L. B. THE IDEOLOGEME OF THE «RUSSIAN WORLD» (RUSSKIY MIR) IN THE FOREIGN POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE.....	535
Kotliar Yu. V. MYKOLAIV – 2022: HISTORICAL ANALOGIES OF MARCH EVENTS.....	545
Kotoulas Ioannis E. RUSSIA AS A REVISIONIST STATE AND THE 2022 INVASION OF UKRAINE.....	551
Krasivskiy O. Ya., Puida R. B. OCCUPATION OF THE CRIMEA PENINSULA BY THE RUSSIAN FEDERATION: REACTION OF UKRAINIAN POLITICAL PARTIES AND POLITICAL ELITE.....	557
Kutska O. M., Gerus O., Kutska K. CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE IN THE CONDITIONS OF WAR: EXPERIENCE OF RUSSIAN-UKRAINIAN CONFRONTATION (2014–2022).....	564
Lukianchenko S. V., Martsinko N. M. WAR OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE: ECONOMIC FRONT (2014–2021).....	578
Masnenko V. V., Telvak V. V. HISTORICAL CONSCIOUSNESS AND MEMORY POLITICS ON THE UKRAINIAN TERRITORIES TEMPORARY OCCUPIED BY THE RUSSIAN FEDERATION (2014-2022).....	586
Medvid O. V. POLISH PRESS ABOUT THE BEGINNING OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN WAR: ACCORDING TO THE NEWSPAPER "WYBORCZA.PL" (APRIL – AUGUST 2014).....	599
Mieliekiestsev K. I. ON THE ORIGINS OF GEOPOLITICAL AND INFORMATION WARFARE PREPARATIONS FOR THE WAR AGAINST UKRAINE BY THE RUSSIAN FEDERATION IN THE PIVOTAL MOMENTS OF THE CONTEMPORARY RUSSIAN-UKRAINIAN RELATIONS.....	604
Nikolaiuk T. A. REFUSAL OF THE VIEWS OF THE MODERN RUSSIAN POLITICAL ELITE ON THE NATIONAL-ETHNIC AND HISTORICAL UNITY OF RUSSIANS AND UKRAINIANS.....	612
Olitskyi V. O. «NO ONE WITH BLOOD ON THEIR HANDS MAY HOLD THE CHALICE OR THE SHEPHERD’S STAFF»: REACTION OF THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH TO THE MILITARY AGGRESSION OF 2022 OF RUSSIA AGAINST UKRAINE.....	621
Popov V. Zh. DAILY LIFE OF THE URBAN POPULATION OF UKRAINE IN 1917–1920, AND A CENTURY LATER.....	630
Popp R. P. HUMANITARIAN INITIATIVES OF THE WORLD CONGRESS OF UKRAINIANS IN AID TO UKRAINE (2014–2021).....	637
Svynarenko N. O. IMPLEMENTATION OF RUSSIAN STATE DOCTRINES IN EDUCATION IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF DONETSK AND LUHANSK REGIONS (2014–2022).....	646

Sytnyk O. M., Balanovsky Ya. M. IDEOLOGICAL ORIGINS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 2014-2022.....	654
Sukhobokova O. O. POLITICAL AND MILITARY ASSISTANCE OF THE BALTIC STATES TO UKRAINE IN THE FIRST MONTHS OF FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	661
Tolstov S. V. THE EXISTENTIAL MEANING OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	671
Fedorenko M. O., Synchak B. A. INFORMATION BRIDGEHEAD «HOT» STAGE OF THE RUSSIAN MILITARY INVASION IN UKRAINE 2022.....	678
Kharuk A. I. CRIMEA AS AN «UNsinkABLE AIRCRAFT CARRIER»: THE ROLE OF THE PENINSULA IN THE AGGRESSION AGAINST UKRAINE.....	684
Khomitsky V. R. INSTITUTE OF CHAPLINERY IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN THE PERIOD 2014–2022.....	690

CULTURE, ART, EDUCATION

Bodak V. A., Fylypovych L. O. CULTURAL LOSSES OF UKRAINE IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2022 YEARS): ACTUALIZATION OF THE PROBLEM.....	696
Haiuk I. Ya. ROOTS OF EVIL: UKRAINIAN STATEHOOD IN THE CONTEXT OF THE IMPERIAL DISCOURSE OF RUSSIAN GEOPOLITICS.....	702
Dutchak V. H. FROM THE MUSIC OF MAYDAN TO THE MUSIC OF WAR: UKRAINIAN PHENOMENON.....	716
Domin O. A., Zahurskyi O. M., Zahurska S. M. PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN TRANSPORT TECHNOLOGIES DURING MARTIAL LAW.....	726
Kondratova L. H. ORGANIZATION OF DISTANCE LEARNING IN CONDITIONS OF MARITIME.....	734
Kostyshyn N. S., Yakovets T. A. APPLICATION OF PSYCHOLOGICAL INSTRUMENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS FOR THE ADAPTATION OF STUDENTS DURING THE WAR.....	741
Kretov P. V., Kretova O. I. TRANSFORMATIONS OF SOCIO-POLITICAL ACTION IN THE CULTURAL AND EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE: THE EXPERIENCE OF WAR.....	745
Molchko U. B. ARTISTIC HONOR OF MODERN FIGHTERS FOR INDEPENDENCE IN THE WORKS OF STRYSK ARTISTS.....	751
Muliarchuk Ye. I. ETHICS OF PEACE: EQUALITY – JUSTICE – HUMANITY.....	761
Mukhina L. Ya. EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN CONDITIONS OF MARTIME: THE VIEW OF A PSYCHOLOGIST-TEACHER.....	766

Naumenko N. V. THE VISIONARY NATURE OF STING'S SONG LYRICS IN THE CONTEXT OF THE 2014–2022 WAR.....	771
Peretiaka N. O. RESEARCH ACTIVITIES OF UKRAINIAN SCIENTISTS IN POLAND DURING THE EVACUATION.....	779
Petasyuk O. I. WORLDVIEWS AND ARTISTIC BORDERS OF UKRAINE IN 2022: EMPHASIS AND SYMBOLS.....	786
Struk I. V., Sitko A. V., Semyhinivska T. H. FORMATION AND TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY DURING ACTIVE HOSTILITIES IN UKRAINE.....	791
Telna O. A. STUDENTS WITH DISABILITIES IN THE ARMED CONFLICT ZONE: HOW TO SURVIVE?.....	798
Tsarova I. V. RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2022): WORDS THAT HAVE ACQUIRED NEW MEANINGS.....	804
Sheliukh O. M. FEATURES OF MODERN LITERATURE ABOUT THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	812

POLITICAL SCIENCE, PUBLIC ADMINISTRATION

Bahan O. R. GEOPOLITICAL AND CIVILIZATIONAL CAUSES OF RUSSIA'S WAR IN UKRAINE 2014–2022: A HISTORICAL PERSPECTIVE.....	818
Baklanova O. H. SPIRITUAL SHACKLE OF RASHISM.....	832
Brusientseva O. A. GLOBAL CHALLENGES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	840
Vakylenko O. V., Holubenko T. O., Ivzhenko I. B. CURRENT ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES DEVELOPMENT OF SOCIAL SERVICES IN UKRAINE.....	848
Volkovych O. Yu. THE CAUSES OF RUSSIAN AGGRESSION AS A FACTOR IN VERIFYING UKRAINE'S NATIONAL IDENTITY: INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS.....	860
Hbur Z. V. BASES OF INFORMATIVE SAFETY OF THE STATE ARE IN THE CONDITIONS OF WAR.....	868
Hulai V. V., Bazyliuk K. F. INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL COMPONENT OF THE HYBRYD WAR OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINTS UKRAINE (2014–2021): THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE STUDY.....	873
Demianenko B. L., Demianenko V. M. RUSCISM AS A QUASI-IDEOLOGY OF THE POST-SOVIET IMPERIAL REVENGE.....	883
Dulska I. V. THE ROLE OF THE ICT SECTOR IN REPELLING FULL-SCALE ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE.....	893

Dutsiak I. Z.	
THE CAUSES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF THE FIRST THIRD OF THE XXI CENTURY AS A SOURCE OF REFORMING UN SECURITY POLICY.....	902
Zavhorodnia Yu. V.	
POLITICAL CONFLICTS AS A PREREQUISITE FOR THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: MANIPULATIVE FEATURES.....	911
Ivanyshyn P. V.	
CAUSES OF THE WAR WITH MOSCOW AND MILITARY AND POLITICAL PROSPECTS OF UKRAINE.....	918
Kaluha V. F., Koliada O. V.	
THROUGH THE PRISM OF STRUGGLE FOR IDENTITY: UKRAINIAN-RUSSIAN CONFRONTATION OF THE FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY.....	923
Koval I. V., Kislyak L. N.	
FROM HISTORICAL AND SPIRITUAL UNITY OF «BROTHERLY PEOPLES» TO THE GENOCIDE OF UKRAINIANS.....	932
Kovalchuk A. Yu., Cherniavska B. V.	
LEGAL DETERMINATION OF STRATEGIC NARRATIVE AND STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE SYSTEM FOR ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE.....	946
Kozminykh A. V.	
CYBER SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE HYBRID AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE (February – April 2022).....	952
Kolomiets Yu. Yu.	
RUSSIAN IDEOLOGICAL WAR IN UKRAINE.....	956
Kornovenko S. V.	
PANRUSISM – THE IDEOLOGY OF AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE.....	963
Kostiuk T. O., Voroniatnikov O. O.	
REVIEW OF RUSSIA'S FAILURES IN POLICYMAKING, DECISIONMAKING AND THE 2022 WAR PLANNING AND THEIR CONSEQUENCES.....	967
Kosiachenko K. E.	
INFORMATION AND HYBRID WAR OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE: MEANS OF CONTROL.....	973
Kuzmuk O. M., Liubchuk V. V.	
PROPAGANDA AS A WEAPON: SOCIAL DISCOURSE.....	976
Mahda Ye. V.	
THE BELARUSIAN FACTOR IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	983
Matviienkiv S. M.	
REGIONAL MEDIA: DEFINITION OF THE CONCEPT AND PECULIARITIES OF FUNCTIONING IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF 2022.....	992
Melnyk D. S.	
COUNTERACTION TO FINANCING OF TERRORISM IN THE CONDITIONS OF CONDUCT OF RUSSIAN FEDERATION OF HYBRID WAR AGAINST UKRAINE: ISSUES OF THE DAY AND WAYS OF DECISION.....	1000
Mustafazadeh P. T.	
AZERBAIJAN'S POSITION IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	1006

Oliinyk A. Yu. FAILURE OF THE POLICY OF INTEGRATIONALIZATION OF UKRAINE: POLITICAL ANALYSIS.....	1010
Pavliukh M. V. METHODS AND MEANS OF RUSSIAN-UKRAINIAN INFORMATION WAR (2014–2022): MYTHS AND RHETORICS OF PROPAGANDA.....	1017
Polovyi T. Ye. THE REPUBLIC OF BELARUS IN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN 2014–2022.....	1026
Rashevskaya K. Ye. MODELS AND MECHANISMS OF REPARATION PAYMENTS: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND IDEAS FOR UKRAINE.....	1032
Synchak B. A. RUSSIAN MILITARY CRIMES AGAINST MASS MEDIA IN UKRAINE FOR 21 DAYS OF THE 2022 WAR.....	1042
Spivak M. V. UKRAINE'S NATIONAL SECURITY STRATEGIES: A COMPARATIVE ANALYSIS.....	1049
Ustymenko O. V. RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2022): CRISIS RESPONSE IN THE FIELD OF DEFENSE; PROTECTION OF THE STATE INFORMATION SYSTEM.....	1057
Khorishko L. S. STRATEGIC COMMUNICATIONS OF UKRAINE IN THE COTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	1069
Yuskiv Kh. V. SOCIAL MEDIA POLICY AGAINST RUSSIAN PROPAGANDA IN UKRAINE.....	1078

LAW

Aleksandrov M. Ye. ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF PATRIOTIC EDUCATION AS A COMPONENT OF RESISTANCE TO AGGRESSION.....	1085
Bilas I. H. INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF THE RUSSIAN FEDERATION'S AGGRESSION AGAINST UKRAINE, MECHANISMS OF COUNTERACTION AND LEGAL LIABILITY FOR THE WAR CRIMES AND GENOCIDE.....	1094
Blyzniuk V. V., Yatsenko L. D. UKRAINE'S LABOR MARKET DURING THE WAR.....	1106
Bobrov Yu., Bobrova Yu. Yu. ON THE ISSUE OF THE ORDER OF TRANSFER, FORCED ALIENATION OR EXTRACTION OF PROPERTY DURING THE LEGAL REGIME OF MARITIME.....	1114
Hloviuk I. V., Zavtur V. A. TRENDS OF CHANGES IN CRIMINAL JUSTICE IN WARTIME AND HUMAN RIGHTS.....	1123
Hnizdovska H. M. PROBLEMATIC ISSUES OF LEGAL REGULATION OF SPORT DEVELOPMENT DURING 2014–2022.....	1130
Husarov K. V. EXPENDITURE OF CHANGES IN THE CIVIL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE DURING THE MARITIME STATE AND IMPROVING THE PROTECTION OF JUDGE'S RIGHTS.....	1138

Dankevych Yu. V. ANALYSIS OF REGULATORY LEGAL ACTS INTRODUCED DURING THE MART OF MARITIME IN UKRAINE.....	1143
Zavalna Z. V. THE ROLE OF THE CONTRACTUAL REGULATION OF PUBLIC RELATIONS DURING WARTIME: PROBLEM STATEMENT.....	1149
Karmaza O. O. PROTECTION OF THE RIGHTS AND INTERESTS OF CITIZENS IN THE CIVIL PROCESS UNDER MARTIAL LAW AND RUSSIA'S MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE.....	1156
Kobryn V. S. POLITICAL AND LEGAL PREREQUISITES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF 2022.....	1165
Kohut O. V. TO THE QUESTION OF LEGAL FRAMEWORK OF MARTIAL LAW.....	1170
Kolohoida O. V., Slyvinska A. V. A SPECIAL PROCEDURE OF THE CORPORATE RIGHTS IMPLEMENTATION UNDER CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....	1177
Kravchuk O. O., Bondarenko M. S. CRIMINALIZATION OF COLLABORATIONISM IN UKRAINE.....	1187
Kravchuk S. M. THEORETICAL-LEGAL AND PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE RIGHT TO LIFE AND EUTHANASIA DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 2014–2022.....	1196
Lapkin A. V. FUNCTIONING OF COURTS AND PROSECUTOR'S OFFICE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	1208
Lytvyn N. A., Shevchenko A. O. FEATURES OF PROVIDING ADMINISTRATIVE SERVICES UNDER MARTIAL LAW.....	1215
Mernyk A. M. VIOLATION OF THE LAWS AND CUSTOMS OF WAR BY THE ARMED FORCES OF THE RUSSIAN FEDERATION IN KHARKIV DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR REGION IN FEBRUARY-MARCH 2022 (HISTORICAL ASPECT).....	1220
Moseiko A. H. RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2022): LEGAL ASPECTS.....	1227
Onishchuk Yu. V. ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASES OF ACTIVITY ADVOCACY OF UKRAINE IN MILITARY CONDITION.....	1235
Orobets K. M. CRIMINAL OFFENCES COMMITTED IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW: SOCIAL DANGER AND LEGAL CONFIRMATION.....	1240
Ostapenko O. H. POLITICAL AND LEGAL PROBLEMS OF DETERMINING THE PRECONDITIONS FOR ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION ON UKRAINE ON FEBRUARY, 24-th 2022.....	1247
Pokhylenko I. S. LEGAL REGULATION OF CULTURAL HERITAGE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	1256

Ptashchenko D. S. FULFILLMENT OF THE OBLIGATION TO PROTECT THE FATHERLAND, INDEPENDENCE AND TERRITORIAL INTEGRITY OF UKRAINE (ARTICLE 43-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: INDIVIDUAL FEATURES OF LEGISLATIVE REGULATIONS.....	1261
Romaniuk M. V., Dolhanova M. V. DEVELOPMENT OF THE REGULATORY AND LEGAL BASE OF THE SERVICE OF MILITARY CHAPLAINS OF UKRAINE.....	1268
Riabovol L. T. DOCUMENTS OF THE UNITED NATIONS AND THE COUNCIL OF EUROPE ON ENSURING THE RIGHT TO EDUCATION IN CONDITIONS OF ARMED CONFLICTS: LEVEL OF IMPLEMENTATION IN THE LEGISLATION OF UKRAINE.....	1274
Timofeieva L. Yu. CRIMINAL LAW REFORMS DURING THE WAR.....	1282
Fomina T. H., Rohalska V. V. FEATURES OF THE APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES IN THE STATE OF WAR.....	1289
Tsybaliuk V. S. CYBERSPACE AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY: POLITICAL AND LEGAL ASPECT.....	1298
Shebanits D. M. SOME LEGAL ASPECTS OF DETERMINING AGGRESSIVE ACTIONS OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE.....	1306
Yurikov O. O. FEATURES OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION IN THE AREA OF COMBAT.....	1310

SOCIOPSYCHOLOGY

Atamanchuk N. M. OVERCOMING STUDENT YOUTH WITH STRESS CAUSED BY MILITARY AGGRESSION: CREATIVITY RESOURCE.....	1316
Bocheliuk V. Y., Turubarova A. V. SOCIO-PSYCHOLOGICAL FUNDAMENTALS OF ENSURING THE OPTIMIZATION OF THE PROFESSIONAL PERSONALITY READAPTATION PROCESS IN THE CONDITIONS OF PROBLEMOGENIC SOCIETY.....	1323
Vaida T. S. DESTRUCTIVE STATES AS A PERSON'S REACTIONS TO DANGEROUS FACTORS IN THE CONDITIONS OF THE IMPLEMENTED LEGAL REGIME OF THE MILITARY STATE (ON THE EXAMPLE OF THE OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE, 2022).....	1333
Vorozheikin Ye. P. SOCIAL NETWORKS AND MESSENGERS AS MEANS OF CIVIL SELF ORGANIZATION DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	1341
Haponenko V. A., Korol M. O. POLITICAL AND LEGAL CHALLENGES IN THE MANAGEMENT OF MIGRATION FLOWS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS.....	1345
Hrabovska I. M., Talko T. M. THE INFLUENCE OF RELIGIOUS FUNDAMENTALISM ON THE FORMATION OF THE IMAGE OF THE AGGRESSOR IN THE CONSCIOUSNESS OF MODERN UKRAINIAN STUDENTS.....	1350

Derevyanko S. P. RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AS A THREAT TO THE EMOTIONAL WELL-BEING OF MODERN YOUTH.....	1358
Zakharenko L. M. LEGAL BASIS OF PSYCHOLOGICAL VOLUNTEERING IN UKRAINE.....	1362
Kuryliak V. V. WORLDVIEW PORTRAIT OF A UKRAINIAN REFUGEE.....	1370
Nesterenko P. O. THE ARCHETYPE OF CANNIBAL IN THE CONTEXT OF THE RELIGIOUS WORLDVIEW ASPECT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2022).....	1375
Panov M. S., Zhadlenko I. O. PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SUCCESSFUL ACTUALIZATION OF PERSONALITY ADAPTATION POTENTIAL IN THE CONDITIONS OF PROBLEMOGENIC SOCIETY.....	1380
Polumysna O. O. IMAGE OF THE RUSSIAN OCCUPANTS IN UKRAINE.....	1391
Soroka I. A. THE PHENOMENON OF WAR AS THE BOOSTER OF THE VIOLENT BEHAVIOUR.....	1398
Stoliarenko O. V., Stoliarenko O. V., Mahas L. M. PSYCOLOGIC AND PEDAGOGYC ASPECTS OF SOLVING THE PROBLEMS CAUSED BY THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	1408
Khraban T. Ye. COPING BEHAVIOR OF UKRAINIAN CIVILIANS AT THE OUTBREAK OF MILITARY CONFLICT IN 2022.....	1416

DOI

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ВИКЛИКІВ

Алексєєнко Л. М., Тулай О. І., Алексєєнко М. Д.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Характерною рисою сучасності є активізація трудової міграції в умовах глобальних викликів, оскільки особи, зайняті трудовою діяльністю, потребують економічного стимулювання й відповідного соціального захисту. Для досягнення достатнього рівня життя громадян державні регулятори розробляють політику, спрямовану на підвищення якості трудових ресурсів, розвиток і реалізацію трудового потенціалу кожної окремої людини. В умовах глобальних військових викликів системне фінансування в людський капітал дає змогу краще підготувати населення до вирішення технологічних і техногенних економічних проблем. Директор Європейського департаменту Міжнародного валютного фонду Альфред Камер (Alfred Kammer) визнає, що біля 5 млн біженців уже покинули зону бойових дій у ході самого масового переселення на континенті із часів Другої світової війни, і ще мільйони стали внутрішньо переміщеними особами¹.

В умовах військової агресії домогосподарства є важливим суб'єктом усіх соціально-економічних трансформацій, що наявні у процесах державного розвитку на національному і регіональному рівнях. У «Доповіді з питань глобальної фінансової стабільності» (2022) зазначено, що військова агресія збільшує ризики, що загрожують фінансової стабільності в усьому світі, і викликає питання про довгострокові наслідки для країн і ринків. Тому війна, що почалася на тлі вже вповільненого відновлення економіки після пандемії, готується стати випробуванням на міцність для стійкості фінансових ринків і є загрозою для фінансової стабільності².

Фінансовий потенціал домогосподарств як частини фінансового потенціалу держави є резервом

інвестиційних джерел для відбудови економіки та збільшення доходів бюджетів різного рівня. Фінансовий потенціал домогосподарств формується за рахунок грошових коштів, які суб'єкти господарювання витрачають на оплату праці. Витрачаючи ці кошти, населення задовольняє свій попит на необхідні товари та послуги, а суб'єкти господарювання отримують доходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Векторність наукових досліджень ґрунтується на трансформації суспільства і трудових ресурсів в умовах кризової циклічності³; вибору пріоритетів фінансування трудових ресурсів⁴; особливостей міграційних процесів в умовах кризової циклічності розвитку економіки⁵. У міжнародній практиці особлива увага приділяється питанням своєчасності і повноти виплати допомоги з використанням полісів страхування при звільненні чи переходу на іншу роботу⁶. Віддаючи належне існуючим напрацюванням та не применшуючи їх вагомості, слід акцентувати увагу на збереженні та трансформації трудових ресурсів з урахуванням сучасних тенденцій функціонування

¹ Alfred Kammer. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe. Retrieved from: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eureo-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery> (accessed: April 28, 2022).

² Tobias Adrian. Financial Stability Risks Grow as War Complicates Push to Contain Inflation. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2022/04/19/financial-stability-risks-grow-as-war-complicates-push-to-contain-inflation/> (accessed: April 28, 2022).

³ Побережна К. В., Верютіна В. Ю. Активізація трудових ресурсів підприємства як запорука його інноваційного розвитку. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2015. № 26 (1135). С. 48–54; Engler Philipp, MacDonald Margaux, Piazza Roberto, Sher Galen. Migration to Advanced Economies Can Raise Growth. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2020/06/19/migration-to-advanced-economies-can-raise-growth/> (accessed: April 19, 2022).

⁴ Куценко Т. Ф. Бюджетне фінансування соціальної сфери в Україні: короткий аналітичний огляд. *Економіка та держава*. 2013. № 9. с. 32–36; Кропивницький М. О. Про поняття джерел фінансування соціального забезпечення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2016. № 850. С. 39–47; Serra Valerie, Fatas A., Saxena Sweta Chaman. Hysteresis and Business Cycles. Working Paper. No. 20/73. May 29, 2020. 50 p.

⁵ Онуфрієнко Олексій. Феномен циклічності у взаємодії громадянського суспільства та органів державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1(28). С. 37–46; Європейський вектор модернізації економіки в умовах сталого розвитку промислового регіону [текст] : [монографія] / під заг. ред. д. е. н., проф. Метеленко Н. Г. К.: Інтерсервіс, 2021, 378 с.

⁶ G. François, J. Naritomi (2021). Job Displacement Insurance and (the Lack of) Consumption-Smoothing. *American Economic Review*, 111 (3). pp. 899-942.

міжнародного ринку праці і глобальних військових викликів⁷.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуалізуються пріоритети повернення в Україну біженців, внутрішньо-переміщених осіб та їх включення до економічних процесів. Оскільки трудова міграція пов'язана як з матеріальним станом працівників домогосподарств, так і з безпековими аспектами, тому при прийнятті рішення щодо доцільності міграції працівники домогосподарств повинні вибрати стратегію поведінки з урахуванням, як використання сімейного бюджету, так і фінансової доцільності врегулювання міграції. Це потребує аналізу стану ринку праці, доходів та умов життя населення в Україні для вибору мотиваторів міграції; визначення ролі фінансової політики домогосподарств в умовах трудових міграційних процесів та розробки грантового характеру фінансування Плану відбудови України; оцінки впливу циклічності кризових явищ на міграційну поведінку населення при виборі стратегії доцільності міграції.

Формулювання цілей. Метою дослідження є визначення поступальності нових знань у трудових відносинах в умовах кризових явищ, взаємозв'язку фінансових аспектів з поглибленням міграційних процесів в умовах глобальних військових викликів. Вважаємо, що важливим є постулат визнання трудового потенціалу основною умовою гарантування національної та соціальної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах кризових ситуацій створюються відповідні поля готовності (фінансове, соціальні стандарти, інформаційне, енергетичне забезпечення) для їх подолання. Українська економіка від початку повномасштабного вторгнення продовжує працювати та пристосовується до нових умов. Мусимо визнати, що рівень поступу та міра зрілості суспільства визначається тими концепціями і програмами, відповідно до яких забезпечується соціальний захист й економічне стимулювання осіб, зайнятих трудовою діяльністю.

Збереження і розвиток трудових ресурсів потребує визначення, по-перше, отримання Україною надійних гарантій безпеки з неможливістю відновлення бойових дій на нашій території. По-друге,

початком підготовки для проведення післявоєнної відбудови економіки. По-третє, безпековий фундамент сприятиме нормалізації трудової міграції і сприятиме соціальному діалогу на ринку праці.

Формування грошових ресурсів населення відбувається на основі трудової діяльності (заробітна плата та дохід від підприємницької діяльності), поточних соціальних трансфертів, власності. Населення акумулює та використовує грошові кошти, які надходять із різних джерел. Грошові кошти використовуються на споживання та заощадження. Таким чином, відбувається взаємодія населення з виробничою та фінансовою сферами. Результати економічної та виробничої діяльності населення впливають на добробут як окремої людини, так і всієї держави, а розширене споживання та інвестиційний характер заощаджень формують вектор сталого людського розвитку.

Обсяги оплати праці найманих працівників та кінцевих споживчих витрат домогосподарств як складових валового внутрішнього продукту упродовж 2010–2019 рр. характеризувалися чіткою тенденцією до зростання. У постійних цінах 2010 р. динаміка валового внутрішнього продукту і кінцевих споживчих витрат суттєво відмінна, зокрема кінцеві споживчі витрати домогосподарств в 2019 р. у порівнянні з 2018 р. зросли на 7,4%, а з 2010 р. – на 30,1%, тобто це зростання фізичного обсягу кінцевого споживання, при цьому в 2014–2015 рр. відбулося зменшення на 8,3% і 19,8%. Оплата праці найманих працівників в 2019 р. у порівнянні з 2018 р. зросла на 17,2%, а з 2010 р. – в 3,3 рази. Кінцеві споживчі витрати домогосподарств у 2019 р. збільшилися у порівнянні з 2018 роком на 21,1%, а з 2010 р. – в 3,3 рази⁸.

За допомогою методу головних компонент з'ясуємо, як показники фінансового становища українців впливають на міграційні процеси. Проведений аналіз дозволив нам відібрати 9 показників: економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб – x_1 ; зайняте населення, тис. осіб – x_2 ; безробіття населення у віці 15-70 років, тис. осіб – x_3 ; Кількість зареєстрованих безробітних тис. – x_4 ; кількість вакансій, тис. – x_5 ; середня тривалість пошуку роботи, місяців – x_6 ; сукупні ресурси домогосподарств, грн – x_7 ; сукупні витрати домогосподарств, грн за місяць на одне домогосподарство – x_8 ; частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму – x_9 (табл. 1).

Як видно з табл. 1, наявна достатня кількість сильно корелюючих значень між показниками, що свідчить про можливість застосування факторного аналізу. При цьому проведемо обернення отриманої матриці навантажень методом Варімакс. За даними 9 показників отримано 2 некорельовані

⁷ Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana, Petrushenko Yuriy, Kuznietsov Andriy, Derkash Julia. Affordable housing for internally displaced persons: the priorities for investment and development in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2021. 18(1). P. 101-113; Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Financial Basis of Labor Resources Development: Essence-Genesis Nature. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (31 бер. 2021 р.)*. Част. 1. Полтава, 2021. С. 520-521; Tulai Oksana, Alekseyenko Lyudmyla. Current trends in the financial support of state social programs. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (14 квіт. 2021 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. С. 21-23.

⁸ Statistical collection "Income and expenses of the population in 2018" (2020). K.: State Statistics Service. 110 p.

Таблиця 1

Кореляційна матриця залежності між показниками

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9
x_1	1								
x_2	0,99	1							
x_3	0,73	0,76	1						
x_4	0,43	0,44	0,46	1					
x_5	0,80	0,79	0,48	0,18	1				
x_6	0,45	0,46	0,49	0,47	0,40	1			
x_7	0,51	0,51	0,25	-0,34	0,66	-0,04	1		
x_8	0,23	0,22	0,03	-0,34	0,30	-0,05	0,77	1	
x_9	-0,50	-0,50	-0,41	-0,17	-0,52	-0,35	-0,52	-0,43	1

Таблиця 2

Власні значення і сумарні дисперсії компонент

Value	Eigenvalue	Total variance %	Cumulative %
1	4,536646	50,40718	50,4072
2	2,188739	24,31932	74,7265
3	0,736417	8,18241	82,9089
4	0,510008	5,66675	88,5757
5	0,433277	4,81419	93,3899
6	0,377206	4,19118	97,5810
7	0,132635	1,47372	99,0548
8	0,085072	0,94525	100,0000

Таблиця 3

Факторне навантаження на головні компоненти

	Компонента 1	Компонента 2
Кількість зайнятого населення	0,91	
Економічно активне населення	0,92	
Безробіття населення у віці 15-70 років	0,83	
Кількість вакансій	0,74	
Середня тривалість пошуку роботи, місяців	0,69	
Доходи домогосподарств		-0,92
Сукупні витрати домогосподарств		-0,87
Кількість зареєстрованих безробітних	0,65	0,58
Частка населення нижче фактичного прожиткового мінімуму	-0,56	

компоненти, які в сумі пояснюють 74,7% дисперсії вихідних змінних (табл. 2).

Якщо власні значення компонент більші за 1, ми цілком справедливо можна віднести їх до головних.

Для візуального підтвердження правильного відбору головних компонент скористаємося критерієм «кам'янистого осипу». Відповідно до цього на графіку власних значень, починаючи з третьої компоненти, спостерігаємо спадаючу криву. Таким чином, графік (рис. 1) підтверджує доцільність виділення двох головних компонент.

Для їх інтерпретації наведемо матрицю факторного навантаження, що характеризує істотність впливу кожного чинника (табл. 3). Як видно з табл. 3 значення відображають кореляції між відібраними головними компонентами і вихідними змінними.

Для зручності в даній таблиці відображено кореляції із значенням більшим за 0,5. Всі вихідні змінні формують значення головних компонент, і не має жодної змінної, яка б не увійшла і 1 або 2 компоненти.

Таким чином, найбільший вклад в першу компоненту вносять такі змінні: економічно активне населення, кількість зайнятого населення, безробіття населення у віці 15-70 років та кількість вакансій. Тобто перша компонента характеризує стан ринку праці.

В другу компоненту увійшли показники, які характеризують доходи та умови життя населення – доходи домогосподарств, сукупні витрати домогосподарств та кількість зареєстрованих безробітних.

Варто також виокремити відповідні кластери, до яких увійшли регіони, в яких спостерігалися схожі тенденції щодо фінансової та міграційної поведінки

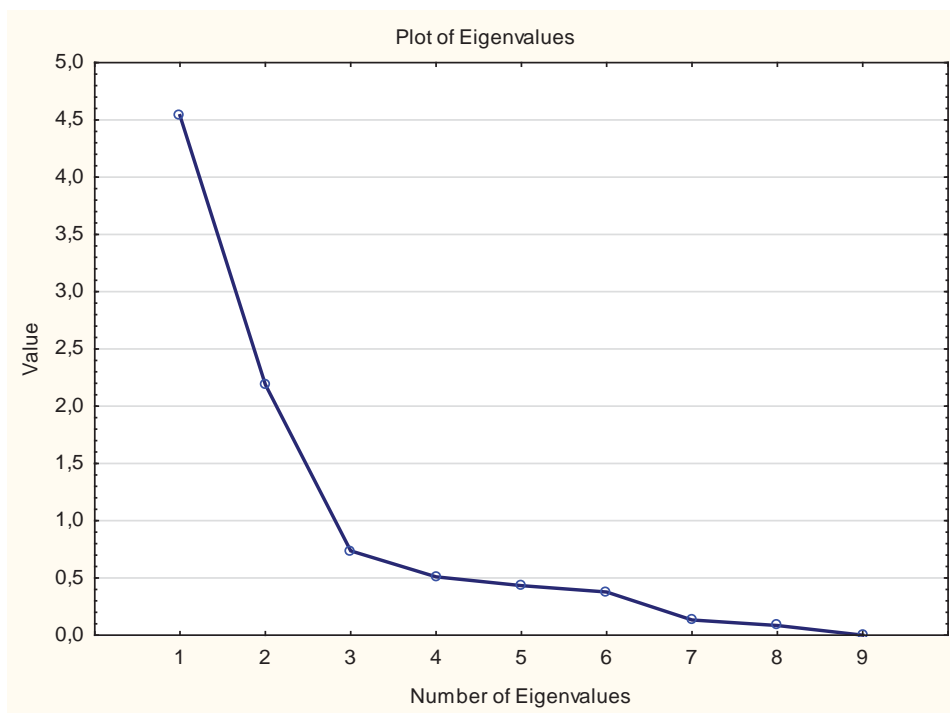

Рис. 1. Графік власних значень компонент за критерієм «кам'янистого осипу»

Джерело: побудовано авторами

населення. Відповідно фінансова політика домогосподарств у цих регіонах може розроблятися за одним сценарієм. Так, у перший кластер увійшли Вінницька, Донецька, Запорізька, Полтавська, Харківська області. В другий кластер увійшли Житомирська, Сумська, Херсонська, Черкаська, Луганська, Хмельницька, Рівненська, Київська, Кіровоградська та Миколаївська області. В третій кластер увійшли Волинська, Тернопільська, Чернігівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області. В четвертий кластер увійшли Дніпропетровська, Львівська, Одеська області та місто Київ.

В умовах військової агресії саме розвиненість інформаційно-мережевої економіки впливає на соціум і зумовлює адаптивність ділової активності домогосподарств як повноцінних і самостійних агентів ринку. Водночас виникає потреба в створенні нових робочих місць для професійних працівників.

При розробці грантового характеру фінансування Плану відбудови України варто враховувати сучасні заходи політики на ринку праці, спрямовані на організацію «більш екологічно чистих робочих місць» і полегшенню переходу для працівників на нові умови праці⁹. Джон Блудорн (John Bluedorn), Нільс-Якоб Хансен (Niels-Jakob Hansen) (2022) визнають, що це означає потребу підвищення зацікавленості

працівників у пошуку «зелених» посад шляхом проведення програм навчання й скорочення стимулів для професій, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища. Проте варто враховувати, що розвиток зеленої економіки передбачає поступове скасування прийнятих спочатку пандемії чи військових дій заходів по збереженню робочих місць у процесі стабілізації відновлення, оскільки такі заходи політики можуть послабити стимули для розвитку зеленої економіки. Альфред Каммер (Alfred Kammer) визнає, що війна служить нагадуванням про те, що Європа повинна активніше вживати заходів по зміцненню енергетичної безпеки, зокрема за допомогою розширення використання поновлюваних джерел енергії й підвищення ефективності¹⁰.

До 2050 року для досягнення нульових чистих викидів в світовій економіці здійснюють такі заходи: активізують інвестиції в «зелену» інфраструктуру (2023-2028 роки); передбачено поступове підвищення податку на викиди вуглецю (з 2023 року й вищі ставки, починаючи з 2029 року), що зумовить зростання цін на товари, пов'язані з підвищеними викидами; розроблено програму навчання для надання менш кваліфікованим працівникам допомоги в переході до «зелених» галузей (з 2023 року), що сприятиме підвищенню продуктивності менш

⁹J. Bluedorn, N.-J. Hansen (2022). *The Right Labor Market Policies Can Ease the Green Jobs Transition*. April 13. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2022/04/13/the-right-labor-market-policies-can-ease-the-green-jobs-transition/> (accessed: April 19, 2022).

¹⁰ Alfred Kammer. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe. Retrieved from: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eurreo-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery> (accessed: April 28, 2022).

кваліфікованих працівників у галузях з низьким обсягом викидів і відповідно стимулюватиме компанії підвищувати заробітну плату цим працівникам; передбачено податковий залік на зароблений дохід для зниження податків для працівників з більше низьким доходом (з 2029 року).

Від початку повномасштабного вторгнення українська економіка продовжує працювати та пристосовуватися до нових умов завдяки безперервній роботі банківської системи. Банки через війну з I кварталом 2022 року кардинально змінили настрої щодо динаміки кредитування: респонденти відзначили різке зниження попиту на кредити з боку населення і бізнесу, рекордне посилення стандартів кредитування та найнижчий рівень схвалення заявок. Крім того, банки не очікують відновлення попиту на кредити, за винятком сегмента МСП, а також прогнозують подальше посилення всіх видів ризиків, найбільше – кредитного й операційного¹¹.

Національний банк запровадив цілу низку заходів та обмежень, завдяки яким вдалося заспокоїти панічні настрої українців, повернути довіру до банків та збільшити залишки коштів на банківських рахунках¹². НБУ використовує багатофакторні моделі для оцінки ситуації з платіжним балансом. Станом на 1 квітня 2022 року банки надали додатково кредитів на суму 12,8 млрд грн; це 15% приросту кредитного портфеля за попередній рік, в якому державні банки продемонстрували рекордний приріст. З початку військової агресії банківська система видала 2,3 млрд грн кредитів, тобто кредитний портфель банківської системи не зменшився. Банки-учасники програми визнали додаткове кредитування аграрної галузі на 40 млрд грн. На 1 квітня 2022 року це 12 банків і пакети документів ще 17-ти банків на стадії підписання¹³. Зауважимо, що скорочення інтересу позичальників до довгострокових бізнес-кредитів і кредитів в іноземній валюті, так і потреба в оборотному капіталі, реструктуризації боргу та внутрішньому фінансуванні частково підсилюють попит на кредитування¹⁴.

¹¹ Банки, попри війну, очікують зростання корпоративного кредитного портфеля. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-popri-viynu-ochikuyut-zrostannya-korporativnogo-kreditnogo-portfelya--opituvannya-pro-umovi-bankivskogo-kredituvannya> (дата звернення: 26.04.2022).

¹² *The economy began to adapt to the war* (2022). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/8/685423/> (accessed: April 19, 2022).

¹³ *The economy began to adapt to the war* (2022). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/8/685423/> (accessed: April 19, 2022).

¹⁴ Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Peculiarities of Financial and Credit Relations in the Context of Digital Transformation of Financial Services. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інт.-конф. (м. Острог, 22 жовтня 2021 р.). Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2021. С. 7–10.

Директор Європейського департаменту Міжнародного валютного фонду Альфред Камер (Alfred Kammer) визначає, що завданням Європи буде заново побудувати в Україні стійку економіку, що служить стимулом для повернення біженців, а також відновлення зруйнованої інфраструктури буде потрібно значне фінансування з істотним безоплатним елементом¹⁵. Національний банк веде активні переговори про створення спеціального рахунку, який буде адмініструвати МВФ для України, який фінансуватимуть країни G7 та, можливо, доєднаються інші розвинені країни. Європейський Союз, пам'ятаючи про руйнування та величезні втрати, завдані Україні внаслідок військової агресії зобов'язаний надати підтримку українському уряду для його невідкладних потреб. Лідери країн ЄС погодили створення Трастового фонду для відбудови демократичної України¹⁶. Трансформація ділової активності в умовах розвитку «зеленої» інфраструктури є привабливою для нашої країни. Однак робити висновки щодо її ефективності ще зарано, оскільки реформа ще триває і це має стати предметом для подальших наукових досліджень проблем регулювання банківської діяльності, у тому числі й надання інвестиційних послуг для відбудови української економіки.

Сучасна фінансова політика має бути спрямована на підтримку фінансового потенціалу працівників домогосподарств щодо задоволення їх матеріальних потреб, підтримки морального та фізичного стану. Фінансовий потенціал домогосподарств залежить від потоку доходів, частина якого безповоротно споживається, а інша – перетворюється в реальні й фінансові активи. Домогосподарства мають диференційовану фінансову структуру, яка включає доходи, витрати, інвестиції, фонди, зобов'язання, резерви¹⁷.

Розвиток нових форм фінансових відносин зумовлює продукування фінансових інновацій, які в умовах форсованої цифровізації економіка є багатовимірними і модельованими, представленими як об'ємною системою векторів чи координат. Одні вектори визначають ціну, вартість, конкуренцію, інші – відносини публічно-приватного партнерства, конфлікт інтересів, а третій вектор – зелену екологію, соціум, соціальні стандарти. У березні

¹⁵ Alfred Kammer. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe. Retrieved from: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eurreo-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery> (accessed: April 28, 2022).

¹⁶ EU leaders agree to set up a Solidarity Fund for Ukraine's reconstruction (2022). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/26/684711/> (accessed: April 19, 2022).

¹⁷ Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Financial Policy Adaptability in the Conditions of Migration Processes Transformation. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління*: Матеріали II Міжнародного форуму EFVM'2021 / за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк (м. Київ, 28 вересня – 01 жовтня 2021 р.). Київ, 2021. Дослідницька секція "Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України". С. 11–13.

2022 року споживча інфляція в річному вимірі прискорилася до 13,7% (із 10,7% у лютому); за підсумками 2022 року інфляція може перевищити позначку 20%, але залишатиметься контрольованою¹⁸. Зростання споживчих цін пов'язане з порушенням ланцюгів постачання та виробничих процесів, нерівномірним попитом, збільшенням витрат бізнесу, а також фізичним знищенням активів багатьох підприємств через військову агресію. Фінансові аналітики МВФ визнають, що жорсткість фінансових умов допомагає сповільнити зростання попиту, а також запобігти втраті контролю над інфляційними очікуваннями (тобто ситуацію, коли очікування подальшого зростання цін у майбутньому стає нормою) і повернути інфляцію на цільовий рівень¹⁹.

Частина сукупного грошового доходу домогосподарств набуває форми заощаджень, якщо задовольняються їхні фізіологічні потреби. Якщо доходи вищі від потреб, то виникає альтернатива «заощадження або споживання». Подорожчання товарів і послуг зумовлюватимуть, зокрема: порушення виробничих процесів; логістичні проблеми через тимчасову окупацію частини територій, руйнування транспортної інфраструктури; ефекти перенесення девальвації обмінного курсу гривні, яка відбулася напередодні війни; високу вартість енергоносіїв у світі. Національний банк та Уряд України здійснюють заходи для зростання цін, серед них: тимчасова фіксація обмінного курсу гривні; зниження податків, у тому числі непрямого оподаткування імпорту; фіксація цін на житлово-комунальні послуги; адміністративне регулювання цін на низку продуктів і товарів.

Заощадження домогосподарств є важливим чинником та інвестиційним ресурсом розвитку держави. Виконуючи відтворювальну функцію заощадження відіграють визначальну роль у розширеному відтворенні, створенні доданої вартості в країні. Відповідно держава надає населенню суспільні блага та послуги, фінансування яких залежить від податкових платежів як громадян, так і суб'єктів господарювання. Таким чином, виникають двосторонні фінансові відносини: з одного боку, держава обкладає населення податками, а з іншого – здійснює на його користь трансфертні платежі.

Для досягнення цілей домогосподарства здійснюють фондування, тобто створюють фонди, які потребують реалізації відповідної фінансової політики, адаптивної до динамічних змін соціуму і обраної стратегії розвитку домогосподарств. Важливою

є соціальна функція фінансової політики, скерована на соціальну допомогу, страхування, трансферти для сегмента працівників домогосподарств, які одержують допомогу з тимчасової непрацездатності, або були офіційно зареєстрованими і одержують допомогу з безробіття.

Органи місцевого самоврядування, які в результаті децентралізації набули достатніх повноважень мають сприяти вирішенню таких завдань: максимальне сприяння реєстрації ВПО; створення зручних можливостей подання ВПО документів на отримання соціальних допомог; надання продуктивних наборів та питної води; організація надання допомоги речами (постільна білизна, засоби гігієни); організація надання психологічної підтримки; сприяння наданню медичних послуг; організація надання освітніх послуг дітям дошкільного та шкільного віку, які віднесені до категорії ВПО²⁰.

При виборі фінансової політики доцільно враховувати номінальні доходи працівників за вирахуванням податків та інших обов'язкових платежів, тобто кошти, що використовуються населенням на споживання і заощадження. У домогосподарствах мотиватором трудової активності працівників є заробітна плата, яка становить значну частину номінальних і наявних їх доходів. Заробітна плата найманих працівників охоплює всі види винагороди за працю, включаючи надбавки, премії, доплати, нараховані в грошовій і натуральній формі, та заробітну плату, одержану резидентами закордоном. Працівники також одержують доходи від власності, соціальну допомогу, соціальні трансферти в натурі та інші поточні трансферти.

До початку повномасштабного вторгнення основна причина трудової міграції українців з різних регіонів за кордон полягала у труднощах із пошуком гідно оплачуваної роботи на батьківщині²¹. В умовах військової агресії відбувається гальмування економічної діяльності суб'єктів господарювання, безпечові витрати покладаються на бізнес, що впливає на його конкурентоспроможність. Фактично приватні інвестиції спрямовуються на збереження життєдіяльності²². Крім того, актуалізується проблематика

²⁰ Внутрішніх переселенців – 6,5 мільйона. Що з ними буде? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/13/685663/> (дата звернення: 26.04.2022).

²¹ Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Management of Rationalization of Labor Resources in the Context of Formation of the Social Market Economy. *Європейський вектор модернізації інженерної та економіко-управлінської освіти в умовах сталого розвитку промислового регіону: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2021 року, м. Запоріжжя)*. Наук. ред. Н. Г. Метеленко. Запоріжжя: ЗНУ Інженерний навчально-науковий інститут, 2021. С. 51–53.

²² Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Affordable housing for internally displaced persons: project approach and the priorities for investment. *Управління проектами: проектний підхід в сучасному менеджменті: Матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конференції фахівців, магістрантів, аспірантів та науковців (м. Одеса, 22 жовтня 2021 р.)*. Одеса: ОДАБА. 2021. С. 12-16.

¹⁸ Коментар Національного банку про поточний стан та перспективи економіки України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-pro-potocniy-stand-ta-perspektivi-ekonomiki-ukrayini> (дата звернення: 26.04.2022).

¹⁹ Tobias Adrian. Financial Stability Risks Grow as War Complicates Push to Contain Inflation. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2022/04/19/financial-stability-risks-grow-as-war-complicates-push-to-contain-inflation/> (accessed: April 28, 2022).

повернення в Україну біженців, внутрішньо-переміщених осіб та їх включення до економічних процесів.

Відповідно до теорії обраних уподобань («A Theory of Chosen Preferences») саме ендогенні переваги впливають на світоглядні позиції людей при прийнятті рішень щодо свого майбутнього і це генерує поведінкову динаміку²³. Оскільки сучасні трудові міграційні процеси зумовлено не тільки матеріальними перевагами (доцільністю), а й безпековими чинниками, тому варто враховувати і історичні аспекти міграції населення.

В світовій економіці спостерігається активізація міграційних процесів. Так, з 1990 року в світовій економіці чисельність мігрантів збільшилася на 120 млн і у 2019 році налічувалося понад 270 млн мігрантів. Міграційно привабливі країни мають, з одного боку, міграційний приплив працівників, який відіграє позитивну роль для економічного розвитку цих країн, тому останні 60 років частка мігрантів у світовому населенні тримається на рівні близько 3%²⁴, а з іншого – в міграційно привабливих країнах зростають протекціоністські і антимігрантські настрої. Розробка міграційних статусів скеровується на прийняття статусу резидента, введення спеціальних статусів для довгострокових тимчасових мігрантів.

Міграційна політика більшості країн раніше була орієнтована на тимчасову трудову міграцію і мала обмежувальний характер, але останні роки здійснюються заходи щодо довгострокової й постійної міграції, а також інтеграції і адаптації мігрантів. В США на протязі 100-річної історії при відстеженні пар «батько-син» виявили таку закономірність, що нащадки іммігрантів майже з кожної країни-виправлення мають вищі показники мобільності, оскільки намагаються досягти кращих матеріальних і кар'єрних перспектив для своїх дітей²⁵.

Складний та багатовекторний процес трудової міграції пов'язаний також з форсованим розвитком інформаційно-мережевої і зеленої економік, що збільшує попит на кваліфіковану робочу силу, оскільки змінюються продуктивність та інноваційні показники діючих фірм і домогосподарств, що потребують знань, зняття фінансових обмежень щодо вільного доступу до грошових потоків і інвестицій. Економічні аналітики визначають позитивний вплив вільного доступу іноземців, зокрема на швейцарський ринок праці, і відповідно створення можливостей для високоосвічених корінних жите-

лів займати керівні посади та отримувати вищу оплату праці²⁶.

Основними джерелами фінансування післявоєнної відбудови України повинні стати репарації від країни-агресора та допомога міжнародної спільноти. Поділяємо точку зору, що безпека за своєю природою є суспільним благом, що має надаватися державою та міжнародним співтовариством²⁷. Ключовими цілями післявоєнної відбудови економіки мають стати: відбудова знищених або пошкоджених унаслідок війни майна та інфраструктури; швидке відновлення економічної діяльності; повернення в Україну біженців, внутрішньо-переміщених осіб та їх включення до економічних процесів; формування засад для стійкого економічного зростання.

Висновки

Підсумовуючи зазначимо, що, по-перше, розвиток домогосподарств як повноцінних і самостійних агентів ринку важливий для відновлення української економіки. Домогосподарства є інфраструктурою, що дозволяє ефективно функціонувати й виконувати свої традиційні функції родині. Фінансовий потенціал домогосподарств має бути задіяним у процесах формування інвестиційної привабливості економіки. Домогосподарства мають стимулювати зростання виробництва через механізм сукупного попиту, задовольняти попит на фінансово-інвестиційні ресурси, необхідні для системного розвитку регіону, за рахунок власних заощаджень.

По-друге, на фінансовий потенціал домогосподарств впливає міграція працівників для задоволення фінансових потреб. Тому для вибору стратегії розвитку домогосподарств в регіональному розрізі необхідно визначити показники фінансового становища українців, які впливають на активізацію міграційних процесів. Фінансовий потенціал держави має бути скерований на інвестування відновлення зруйнованої після війни економіки: реконструкції житлового фонду²⁸; відбудові фізичної інфраструктури; відродженні промислового сектору; підтримці малих і середніх підприємств; створенні виробничих потужностей для посилення обороноздатності країни. У соціальному аспекті

²³ B.D. Bernheim, L. Braghieri, A. Martínez-Marquina, D. Zuckerman (2021). A Theory of Chosen Preferences. *American Economic Review*, 111 (2). pp. 720-54.

²⁴ Ph. Engler, M. MacDonald, R. Piazza, G. Sher (2020). Migration to Advanced Economies Can Raise Growth. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2020/06/19/migration-to-advanced-economies-can-raise-growth/> (accessed: April 19, 2022).

²⁵ R. Abramitzky, L. Boustan, E. Jacome, S. Perez (2021). Intergenerational Mobility of Immigrants in the United States over Two Centuries. *American Economic Review*, 111 (2). pp. 580-608.

²⁶ A. Beerli, J. Ruffner, M. Siegenthaler, G. Peri (2021). The Abolition of Immigration Restrictions and the Performance of Firms and Workers: Evidence from Switzerland. *American Economic Review*, 111 (3). pp. 976-1012.

²⁷ Богдан Тетяна. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/> (дата звернення: 26.04.2022).

²⁸ Tulai O., Alekseyenko L. Financially affordable housing for internally displaced persons in the face of global and national challenges. *Regional Policy in the Post-Pandemic Europe: Collection of abstracts for the 1st International Discussion Platform within the framework of the EU Jean Monnet Project 612067-ERR-1-2019-1-UA-EPPJMO-MODULE* "European Regional Policy: Balance of Local, National and Pan-European Interests" (Ternopil, April 22, 2021). Ternopil: WUNU, 2021. P. 26-29.

необхідно підтримувати реабілітацію постраждалих²⁹, відновлення соціальної інфраструктури та сфери соціальних послуг.

Цьому сприятиме адаптивність Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, яка визначає п'ять стратегічних напрямів: фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків, фінансова стабільність, макроекономічний та інноваційний розвиток³⁰. Варто скоординувати напрями у розрізі

²⁹ Tulai Oksana, Alekseyenko Lyudmyla. Social Aspects of Program-Target Financing of Support for Persons with Disabilities. *Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях: збірник матеріалів VI міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 травня 2021 р.)*. Маріуполь (Україна). Маріуполь-Київ: ПП. Шаліков Р. Р., 2021. С. 150-153.

³⁰ Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (нова редакція). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025 (дата звернення: 26.04.2022).

стратегічних цілей, так і індикаторів виконання. Це сприятиме посиленню заходів із забезпечення стійкості державних фінансів, розширенню кредитування економіки і створення умов для залучення довгострокових ресурсів.

По-третє, при виборі стратегії фінансової політики потрібно враховувати стан ринку праці і доходи та умови життя населення. Стратегія відбудови економіки має враховувати досвід Європейського Союзу при постконфліктній реконструкції балканських країн та їх перед-вступної підготовки і використання таких програм як «PHARE», «OBNOVA», «SAPARD», «CARDS», ресурсів Європейського інвестиційного банку та ЄБРР. При дослідженні головних компонент економічно активного населення і доходів домогосподарств доцільно враховувати регіональний підхід.

Інформація про авторів:

Алексєєнко Михайлівна Людмила,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету
32, вул. Дністровська, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна

Тулай Оксана Іванівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин та дипломатії
Західноукраїнський національний університет
11, вул. Львівська, м. Тернопіль, 46009, Україна

Алексєєнко Максим Дмитрович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи та страхування
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
54/1, пр. Перемоги, м. Київ, 03057, Україна

Information about the authors:

Alekseyenko Lyudmyla Mychajlivna,
Doctor of Science in Economics, Professor,
Head of the Department of Management and Administration
Ivano-Frankivsk Research and Development Institute of Management
West Ukrainian National University
32, Dniester str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

Tulai Oksana Ivanivna,
Doctor of Science in Economics, Professor,
Head of the Department of International Relations and Diplomacy
West Ukrainian National University
11, Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine

Alekseyenko Maksym Dmitrovich,
Doctor of Science in Economics, Professor,
Professor at the Department of Banking and Insurance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

СТІЙКІСТЬ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ – ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ЇЇ ПЕРЕМОГИ

Антоненко В. М.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Тяжке, чи навіть жахливе, українське сьогодні, пов'язане із нечуваною по жорстокості і цинізму війни росії проти нашої країни, стосується усіх сфер нашого сучасного життя. Війна, про яку йдеться у цій монографічній роботі, була розпочата росією ще у 2014 році, але саме із її сучасним (з 24.02.2022 р.) загостренням вона напряму і впритул зачепила інтереси і життя усіх без винятку українців та страшним відлунням прокотилася теренами інших країн світу.

Усі злочини, скоєні сусіднім «братом», про які просто жахливо читати у новинах, важко уявити їх реальність, намагатися їх зрозуміти і досягнути людським розумом, – так чи інакше чинять вплив на усе, що відбувається в країні, ба більше – й в усьому світі. На це звертають увагу урядовці і політики, про це пишуть журналісти і блогери, це аналізується військовослужбовцями й істориками, коментується експертами і навіть екстрасенсами. Тобто тема цієї війни розглядається у різних площинах і з різних точок зору.

Війна та пов'язані з нею проблеми впливають на національну безпеку країни та на всі її складові. І саме це спонукає науковців долучитися до досліджень впливу війни на сучасне буття нашої країни, аби мати можливість передбачити будь-які її наслідки, завчасно і найкраще до них підготуватися, сприяти тим самим нашій перемозі та винайти шляхи забезпечення безпеки країни у майбутньому. Дослідження з цієї тематики наразі є надто актуальними, затребуваними і конче важливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розробки і дослідження, присвячені військовій тематиці, є різноспрямованими, бо, як було зазначено вище, війна впливає на усі сфери функціонування країни та життєдіяльності її населення.

Варто звернути увагу на монографію Б.О. Парахонського і Н.М. Яворської, в якій системно і на науковому підґрунті подається онтологія війни, розглядаються історичні і сучасні її види і особливості¹. Між іншим, ці автори звертають увагу на таку парадоксальну особливість війн, що проводить росія, як формування і постійне тиражування певної псевдо-реальності, в якій перебувають і нею живуть сучасне російське суспільство та його правляча еліта. Вони також опосередковано вказують і на причини наса-

дження в російському суспільстві такої псевдо-реальності: «Прагнення російської політичної еліти та авторитарного керівництва зберегти владу й розпоряджатися величезними фінансовими ресурсами увійшло в суперечність із потребами модернізації економічної системи, пов'язаної із процесами демократизації політичної системи. Відволікти увагу суспільства від дійсно необхідних перетворень, що означало б зміну владного режиму, було вирішено шляхом створення викривленої моделі світу, яка далека від реальності, зате санкціонує чинну владу»².

Феноменом сучасної війни є її гібридний характер³, що пов'язано із змінюванням у часі як її цілей, так і методів ведення, та стосується перш за все застосування сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій. Про гібридність сучасної війни йдеться також і в згадуваній монографії Б.О. Парахонського і Н.М. Яворської.

Є публікації, присвячені впливу війни на стан довкілля⁴, що, безумовно, є окремою, актуальною і важливою темою досліджень, яка також потребує наукової уваги.

В мережі Інтернету можна ознайомитися із оригінальним, але при цьому вартим уваги, підходом, де стверджується, що війна є своєрідним поштовхом для розвитку науки та наукових відкриттів⁵.

Велика за масштабом і важлива за значущістю науково-дослідницька робота проводиться Українським інститутом національної пам'яті, на офіційному сайті якого публікуються статті з різних аспектів українсько-російських відносин⁶. Ці публікації містять багато матеріалів з суто військової і оборонної тематики, що за сучасних обставин, є, безумовно, першочерговим і найважливішим завданням Українського інституту, бо всі військові злочини росії мають назавжди лишатися у людській пам'яті сучас-

¹ Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2489/2220.

² Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. с. 367. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2489/2220.

³ Магда Є.М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2489/2220.

⁴ Сайт Всеукраїнської екологічної ліги. URL: <https://ecoleague.net/pro-vel/tematychni-napriamy-diialnosti/vplyv-voennykh-dii-na-dovkillia>.

⁵ Дорогою війни. URL: <https://kunsht.com.ua/dorogoyu-vijnoyu/>.

⁶ Сайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/chomu-deportaciya-mariupolciv-ce-povtorenya-istoriyi>.

них і всіх прийдешніх поколінь. Є також чимало досліджень з історичної, інформаційної, гуманної, культурної та інших тем наукових напрямків. Важливо підкреслити той факт, що на сайті інституту зазначені матеріали публікуються відповідно до актуальності досліджуваних подій, а реакція на всі події відбувається у реальному часі.

В останні часи для України, особливо із урахуванням наявних зовнішніх загроз з боку росії, визначальною для її існування як держави є проблема забезпечення національної безпеки країни⁷. Ця тема піднімалася в працях українських науковців та висвітлювалася в офіційних документах*.

З цього приводу варто дати пояснення, що національна безпека розглядається науковцями як різні комбінації її складників: державної, політичної, економічної, фінансової, соціальної, гуманітарної, інформаційної, військової, оборонної, науково-технічної, екологічної, продовольчої, демографічної, соціокультурної та інш. При цьому важливо вказати на те, що єдності наукових думок щодо складу елементів цієї системи наразі не спостерігається⁸. Це пояснюється, скоріш за все, не принциповими протиріччями у наукових позиціях вчених, а ступенем структурування ними системи національної безпеки та часом розгляду останньої (бо в різні періоди часу актуальними і більш значущими стають ті чи інші складники системи).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отож російсько-українська війна, в яку нашу країну втягла путінська влада, створює, причому чим далі, тим більше, значні загрози для

⁷ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

* Див., наприклад, наступне:

1. Антоненко В.М., Еланська Н.О., Петренко М.А. Актуальні питання національної безпеки незалежної України в період військової агресії з боку РФ. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 19. С. 277-282.

2. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України. Київ : ТАЛКОМ. 2017. 576 с.

3. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. *Вибр. наук. праці Національного інституту стратегічних досліджень*. Київ, 2016. 528 с.

4. Грант Г., Джанашия І. Стратегія національної безпеки України. Український інститут майбутнього. 2019. URL: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-197363629>.

5. Савицький В.Т. Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62. С. 195-207.

6. Стратегія національної безпеки України: Проект. Безпека людини – безпека країни // Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/the-national-security-strategy.pdf>.

7. Фоменко А.Є. Правове регулювання національної безпеки в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 15 березня 2019 р. Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 15-17.

⁸ Антоненко В.М., Сухіна О.М. Національна безпека: проблеми структуризації та аналіз наукової складової. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2020. № 7. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2020-7-6249>.

української держави і негативно відбивається на системі її національної безпеки. Системний характер цих загроз впливає і на всю систему національної безпеки, що висуває на порядок денний пришвидшення розгляду і запровадження відповідних захисних заходів. Але усі без винятку ці заходи потребують відповідного ресурсного, у першу чергу – фінансового, забезпечення. Можна завважити, що вичерпність цих ресурсів та проблеми із їх залученням можуть стати на заваді подальшого здійснення тої оборонної війни, яку веде Україна.

Попри це, наразі майже не порушеними лишаються економічні питання, які загострилися під час цієї війни або їх виникнення напряду пов'язане з її початком. Об'єктивне «відставання» означених економічних питань від інших обумовлене певною черговістю у сприйнятті усіх жахів та наслідків цієї війни, а також ще тим, що економіка країни має деякий захисний резерв від негативних впливів і потрясінь, що дає країні можливість триматися і боронитися. Зазначимо, що, на жаль, внутрішні можливості країни обмежені і вичерпні. То, крім власних резервів, Україна використовує й зовнішні джерела, роль і значення яких за сучасних умов важко переоцінити; величезну допомогу у цьому надають багато країн світу, про що неодноразово говорили за різних нагод та на різних майданчиках Президент України В. Зеленський, міністр закордонних справ Д. Кулеба, радник очільника ОПУ М. Подоляк, секретар РНБОУ О. Данилов та інші українські високопосадовці. Фінансові питання розглядаються і профільним міністерством, де також оцінюється вплив війни на економіку України та систему держфінансів⁹. Так, Міністр фінансів наголошує на тому, що «втрати становитимуть від третини до половини ВВП. Точно можна буде поррахувати лише після війни. У нас величезні бюджетні витрати і різко знизилася доходи»¹⁰.

Разом з тим, економічні питання війни стають все більш актуальними, принаймні, з наступних причин:

- по-перше, у зв'язку із тривалістю активної військової фази, точніше – із неодноразовим її повторенням в тих чи інших містах та регіонах України;

- по-друге, із виснаженням і зменшенням внутрішніх резервів країни, яка веде війну (хоч наступальну, хоч оборонну);

- по-третє, з причини обмежених зовнішніх можливостей та, як можна зустріти у відкритих джерелах з питань обговорення російсько-української війни, – втоми від неї, що накопичується у соціумі в інших країнах;

⁹ Міністр фінансів – про вплив війни на економіку та держфінанси. Фінанси та економіка (дата оновлення 14.03.22). URL: <https://finbalance.com.ua/news/ministr-finansiv---pro-vpliv-viyni-na-ekonomiku-ta-derzhfinansi>.

¹⁰ Там само.

- по-четверте, у зв'язку з необхідністю відбудови країни у майбутньому, після завершення цієї війни.

Отож, економічний складник національної безпеки країни досить відчутно впливає на всю систему її національної безпеки, а перелічені чинники в цілому обумовили актуалізацію економічних питань війни, які потребують наукової уваги та їх спеціального дослідження.

Формулювання цілей (постановка завдання). Враховуючи актуальність захисту країни від російської агресії та її військового нападу на нашу державу, опікуючись проблемами забезпечення національної безпеки України в період і після закінчення російсько-української війни, при проведенні цього наукового дослідження автором висувалося таке завдання: дослідити сутність економічної (у її складі фінансової і бюджетної) безпеки країни; ідентифікувати та оцінити сучасні загрози, що чинять найбільший негативний вплив на її рівень; накреслити можливі шляхи захисту фінансової системи країни від наявних і потенційних загроз задля забезпечення і підтримки національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із усіх складників системи національної безпеки країни наразі найбільша увага приділяється саме військовій її складовій, бо сьогодні характеризується активною військово-жорсткою фазою російсько-українського протистояння.

В спеціальній літературі, присвяченій проблемам безпеки, вживається окремий медичний термін, який останнім часом міцно закріпився і в міжнародній політиці – «резильєнтність». «У первинному значенні резильєнтність – це сукупність притаманних суб'єкту рис, які роблять його здатним долати стреси та важкі періоди конструктивним шляхом»¹¹. Як зазначають фахівці, «військово-політична резильєнтність може бути виділена як окремий напрям з огляду на ситуацію, у якій перебуває наша держава. Щоправда, зосередження лише на воєнному чиннику заважає більш широкому підходу. Більшої стійкості набувають ті держави, де як збройні сили, так і органи влади, публічний і приватний сектори спільно вирішують питання національної резильєнтності»¹².

Існує й розуміння національної стійкості як значущого фактора безпеки держави. Зокрема, Стратегією національної безпеки України, затвердже-

ною Указом Президента України від 14 вересня 2020 р.¹³, стійкість визначено як одну з основних засад, а запровадження національної системи стійкості віднесено до основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави. Суттєвим кроком на шляху до розбудови національної стійкості є Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 р.¹⁴, де у якості базового терміну постає «всеохоплююча оборона», а стійкість розуміється як здатність системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства до швидкого відновлення й адаптування до змін у безпековому середовищі як і до тривалого протистояння в наданні відсічі і стримуванні збройної агресії.

Застосування для дослідження національної безпеки системного підходу (як класичного методу аналізу будь-яких систем) дозволяє побудувати її (національної безпеки) структуру, яка складається з її внутрішніх елементів. Доречно ще раз вказати на те, що єдиної думки у науці стосовно кількості цих елементів та їх вмісту наразі немає.

Проведене авторське дослідження, яке було націлене на узагальнення наукових позицій щодо вказаного питання: стосовно складу та ієрархії елементів національної безпеки, – дало можливість накреслити її внутрішню будову, акцентуючи увагу на економічному складнику національної безпеки як на одному з найбільш значущих її елементів, та на фінансовій безпеці, яка є такою ж у складі економічної безпеки (рис. 1).

Структурована у такий спосіб система національної безпеки може мати назву глобальної системи, а її складники – локальними підсистемами, або субсистемами.

Порівняно більша увага саме економічній і фінансовій складовим національної безпеки, а тому – значно детальний рівень їх класифікації, пояснюються тим, що економічний складник (тобто економічна безпека, а в її складі – фінансова) є таким, який забезпечує поєднання усіх інших в єдину систему, бо від наявності та функціонування фінансових ресурсів залежить як стан самої фінансової системи та її захищеності, так і в цілому рівень національної безпеки. Адже саме фінансові ресурси забезпечують можливості прогресивного розвитку усіх інших видів (напрямків) національної безпеки країни.

¹¹ Пирожков С.І., Божок Є.В., Хамітов Н.В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник НАН України*. 2021. № 6. С. 74-82. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2021/09/210902135246823-3802.pdf>.

¹² Національна стійкість України та національна безпека. Аналітична записка / за ред. О.М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН, 2022. 40 с. С. 15. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/Analit.zapyska-2022.pdf>.

¹³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

¹⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

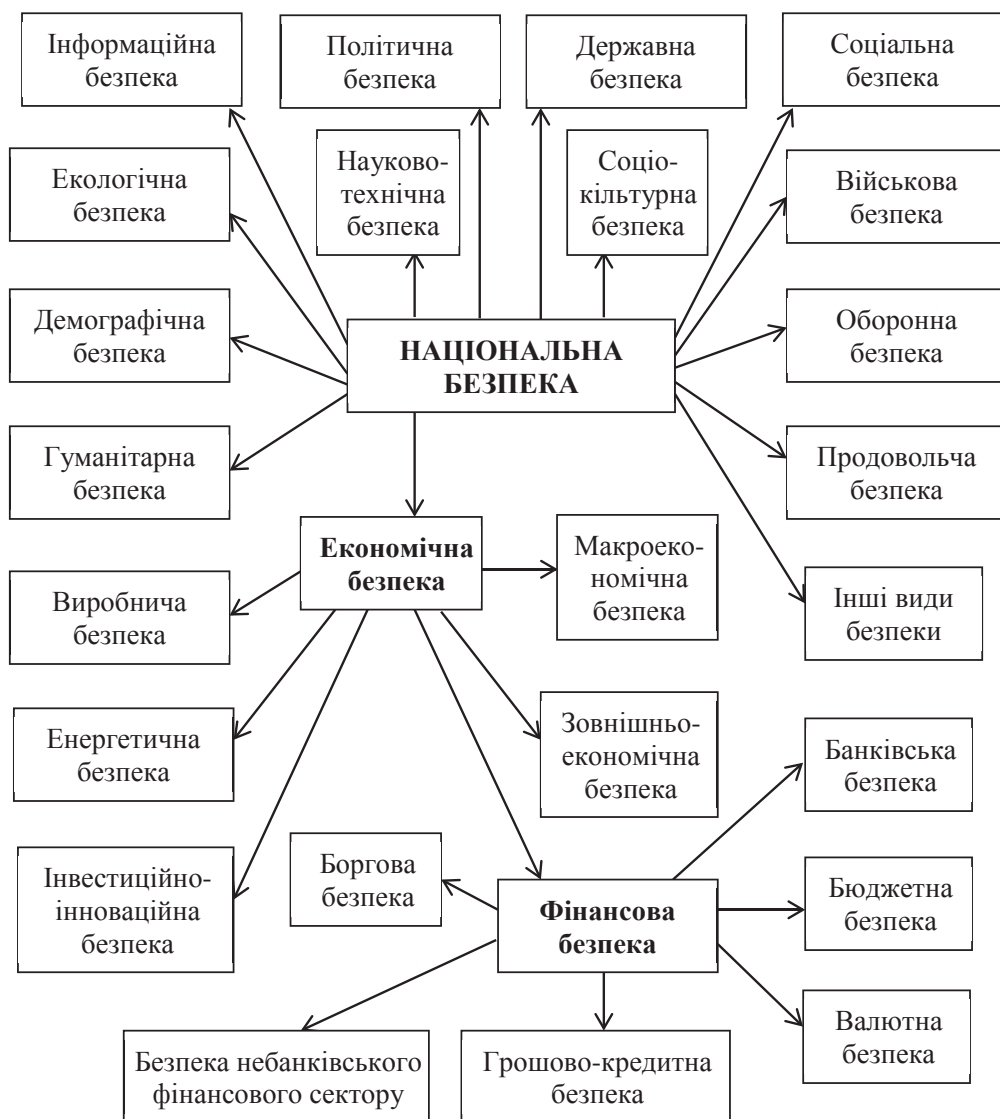

Рис. 1. Структура систем національної, економічної і фінансової безпеки країни

Джерело: побудовано автором

Вважаємо, що саме з цієї причини економічному і фінансовому елементам національної безпеки відводиться особливе місце і роль у відчизняному законодавстві, бо тільки ці складові цілісної системи безпеки забезпечені можливостями адекватного кількісного вимірювання їх рівнів¹⁵.

Зв'язок сучасної війни та пов'язаних із нею фінансових проблем відбувається через внутрішні системні сполуки зазначених елементів системи безпеки. Наголосимо на тому, що цей зв'язок є двостороннім:

- проблеми у військовій та оборонній складових безпеки негативно впливають на економічну і фінансову підсистеми безпеки; причинами цього

можна вважати: по-перше, різке зменшення кількості та активності суб'єктів, які є платниками податків (як фізичних, так і юридичних осіб) та мали б сплачувати податки і наповнювати бюджет країни; по-друге, збільшення видаткової частини бюджету у зв'язку з необхідністю забезпечення соціального захисту населення, постраждалого від цієї війни, та фінансування відновлення зруйнованих об'єктів виробничої, комунальної, логістичної, культурної та інших видів інфраструктури. Такі тенденції провокують загрози дисбалансів у бюджетній системі держави, тобто погіршують її фінансову захищеність. Описуваний вплив війни на економічну і фінансову безпеку зазвичай є прямим за напрямком та недискреційним (опосередкованим) за характером. Прямий (первинний) напрямок впливу розуміється як об'єктивне виникнення в період і після війни тих самих тенденцій, про які йшлося вище (зменшення надходжень і збільшення

¹⁵ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME131588>.

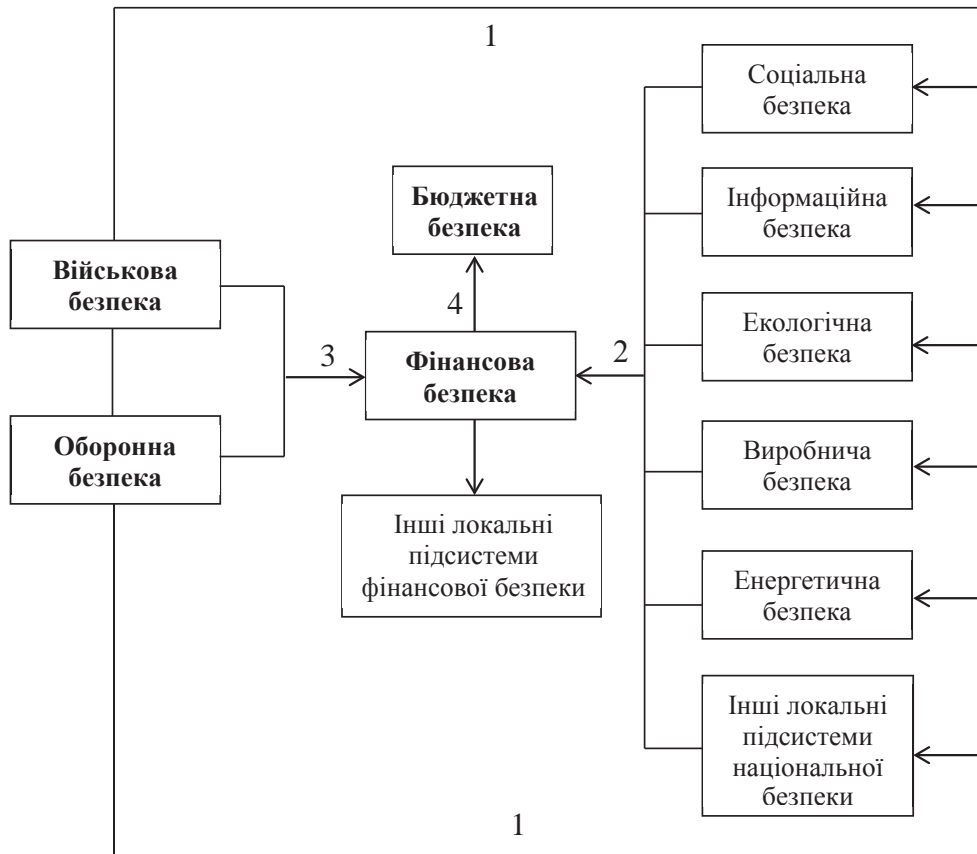

Рис. 2. Системний вплив військової (оборонної) безпеки і фінансову безпеку країни

Позначення:

- 1 – вплив військової (оборонної) безпеки на інші локальні підсистеми безпеки;
- 2 – вплив інших локальних підсистем безпеки на фінансову безпеку;
- 3 – вплив військової (оборонної) безпеки на фінансову безпеку;
- 4 – вплив фінансової безпеки на бюджетну безпеку.

Джерело: побудовано автором

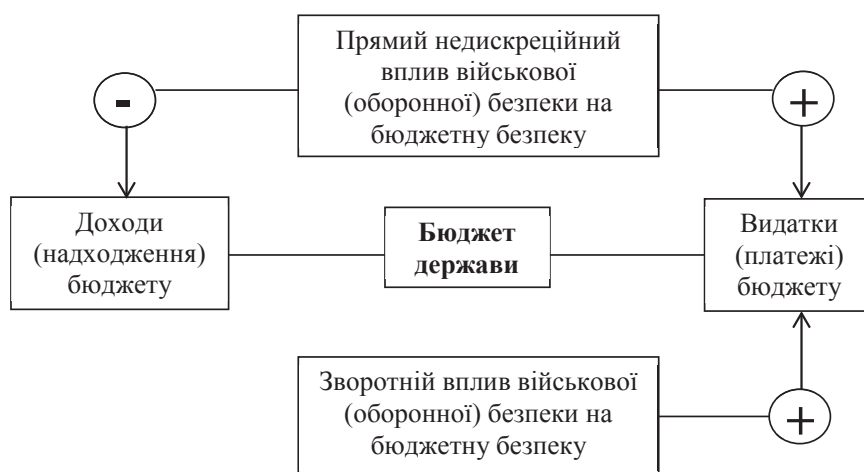

Рис. 3. Напрямки впливу військової (оборонної) безпеки на розбалансованість (доходи і видатки) бюджету

Позначення:

- (-) – зменшення доходів бюджету;
- (+) – збільшення видатків бюджет.

Джерело: побудовано автором

видатків бюджету). Опосередкований характер такого впливу пояснюється тим, що війна не прямо впливає на розбалансованість бюджетної системи держави, а через інші сфери (соціальну, гуманітарну, виробничу, екологічну, продовольчу тощо) та через відповідні інші складники глобальної системи безпеки, призводячи до виникнення загроз у цих сферах (локальних складових безпеки), які потім, у свою чергу, викликають появу фінансових загроз. Такий вплив, саме з причини системних зв'язків між усіма складниками національної безпеки, може мати доволі потужний каскадний резонанс;

- зв'язок між фінансовою і військовою (у нашому випадку оборонною) складовими національної безпеки має і зворотній напрямок, коли накопичувані з різних причин фінансові проблеми негативно діють на стан і рівень військової (оборонної) безпеки. Якщо згадати про необхідність фінансового забезпечення і підтримки усіх без виключення локальних підсистем (субсистем) безпеки, то з цього, звісно, випливає простий висновок, що навіть і без війни фінансова підсистема є залежною

від цих підсистем; а в період війни потреби інших (не військової чи оборонної підсистем) збільшуються у рази! Отож, наявність можливостей фінансової підсистеми забезпечувати ефективне функціонування всієї системи (назвемо це її фінансовою потужністю) значно зменшується, що відбивається негативно на покритті військових (оборонних) потреб. Якщо для цілей такого аналізу застосувати метод елімінування (дає можливість оцінити вплив на результат одного чинника за умови заморожування (незмінюваності) інших чинників), то можна стверджувати, що навіть при незмінюваних фінансових потребах військової (оборонної) підсистеми фінансова потужність для потреб останніх буде зменшуватися. В цьому вбачається зворотній зв'язок між фінансовою і військовою (оборонною) підсистемами, а саме негативний вплив першої на другу. Але, якщо врахувати, що в період війни фінансові потреби саме військової (оборонної) підсистеми також зростають, то дисбаланс у забезпеченні цих потреб наявними на ці цілі джерелами іще більше зростає.

Таблиця 1

Державний бюджет України за 2011–2021 роки

млн. грн.

Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо	Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо
2011	314616,9	333459,5	4715,0	-23557,6	2017	793265,0	839243,7	1870,9	-47849,6
2012	346054,0	395681,5	3817,7	-53445,2	2018	928108,3	985842,0	1514,3	-59247,9
2013	339180,3	403403,2	484,7	-64707,6	2019	998278,9	1072891,5	3437,0	-78049,5
2014	357084,2	430217,8	4919,3	-78052,8	2020	1076016,7	1288016,7	5096,1	-217096,1
2015	534694,8	576911,4	2950,9	-45167,5	2021	1296852,9	1490258,9	4531,4	-197937,4
2016	616274,8	684743,4	1661,6	-70130,2	2022*	1323923,8	1345922,0	7022,2	-29020,4

Джерело: побудовано автором на базі даних Державного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.

* За даними Закону України «Про Державний бюджет на 2022 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.

Таблиця 2

Зведений бюджет України за 2011–2021 роки

млн. грн.

Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо	Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо
2011	398553,6	416853,6	4757,9	-23057,9	2017	1016788,3	1056759,9	2122,1	-42093,8
2012	445525,3	492454,7	3856,3	-50785,7	2018	1184278,1	1250173,6	1893,0	-67788,5
2013	442788,7	505843,8	535,2	-63590,3	2019	1289779,8	1370113,0	3983,2	-84316,4
2014	456067,3	523125,7	4972,1	-72030,5	2020	1376661,6	1595289,7	5316,2	-223944,3
2015	652031,0	679871,4	3057,8	-30898,2	2021	1662242,7	1844377,7	4773,2	-186908,3
2016	782748,5	835589,8	1841,3	-54682,6					

Джерело: побудовано автором на базі даних Зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>

**THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
(2014–2022): HISTORICAL, POLITICAL,
CULTURAL-EDUCATIONAL, RELIGIOUS,
ECONOMIC, AND LEGAL ASPECTS**

Scientific monograph

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstīts iespiešanai: 2022. gada 2. jūnijs
Tirāža 150 eks.